

Oponentský posudok v habilitačnom konaní

Habilitant: Mgr. Martin Boszorád, PhD., Ústav literárnej a umeleckej komunikácie,
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Odbor habilitačného konania: Estetika

Habilitačná práca: Od arcitextu k pop-textu (Arcinaratívy, populárna kultúra a estetika
Nitrianskej školy obrátená k živou 2.0)

Oponent: prof. PhDr. Erich Mistrík, CSc., Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v
Bratislave

Náročnosť spracovania problematiky

Hoci k populárnej kultúre už dnes existujú tony a terabajty literatúry, nie je ľahké sa pustiť do podobných konfrontácií, do akých sa pustil M. Boszorád. Hoci suverénne využíva klasické umenovedné analýzy a interpretácie umeleckých diel, chce ísť ďalej. Práve to navyše, kam sa chce dostať, zvyšuje náročnosť jeho metódy. Nekonfrontuje celé diela a celé príbehy, ale jednotlivé motívy, postavy, možno aj niečo, čo by sme mohli nazvať mémami.

Vonkajškovo sa to prejavuje ako skákanie z témy na tému, z doby do doby, z diela do diela, z motívu na iné motívy. Vnútorne je to však detailná interpretácia spôsobov, ako popkultúra nadväzuje na „klasiku“ a na svoje pramene. Je to detailná interpretácia spôsobov, ako vnímanie súčasného umenia spätne ovplyvňuje náš obraz o minulej tvorbe. Tento náročný postup si vyžaduje detailné poučenie z popkultúry i z pôvodných textov. Pod „poučením“ tu nemám na mysli iba teoretické a kultúrno-historické znalosti teoretika. Môže sa to podariť iba s dôkladným prežitím všetkých týchto umeleckých diel a príbehov.

Jednoducho konštatujem: Bola to náročná práca.

Úroveň spracovania

Podľa vyjadrenia habilitanta jednotlivé kapitoly práce sú prepracovanými a vnútorne zjednotenými textami, ktoré vznikali pre inú príležitosť. V podobných prípadoch často zostáva výsledok príliš poplatný pôvodným textom a celok býva nesúrodý.

M. Boszorádovi sa však podarilo texty vnútorne zjednotiť do celku, ktorý dáva význam väčší ako jednotlivé časti. Nie sú to iba individuálne ponory do literatúry, do komiksu či filmu. Je to mnohvrstvový obraz súčasnej populárnej kultúry – cez umelecké druhy, cez hodnoty, cez pôsobenie na percipienta. Tieto vrstvy pritom autor neopisuje samoúčelne, ale ako naznačuje v titule práce, konfrontuje ich s „arcitextami“, čiže s dielami (mýtmi,

príbehmi), ktoré v ďalekej minulosti formovali súčasný obraz sveta u moderného človeka a fungujú pre súčasnosť ako zdroje.

Autor tak postupuje na prvý pohľad náhodne, od hrdinov cez donchuanstvo až obrazy apokalypsy. Možno by sa jednotlivé kapitoly dali usporiadať aj v inom poradí, čiže akoby to bol len náhodný súhrn. Možno by sa dali doplniť aj kapitoly o iných témach, obrazoch, textoch, napr. utópie, horory či politické agitky, hodili by sa sem moderné politické a vzdelávacie komiksy. O možnosti doplnenia svedčí aj autorove vysvetlenie, prečo ich takto zoradil – autorovi sa „pozdáva predstava“ (str. 6) takého zoradenia textov. Myslím, že to nie je metodologicky príliš korektné vyjadrenie.

Predložený text však nevnímam ako encyklopédiu populárnej kultúry, ani ako hľadanie koreňov súčasnej populárnej kultúry. Vnímam ho ako výber a modelovanie typických tém a obrazov, ktoré sa v populárnej kultúre vyskytujú.

Zvlášť oceňujem, že sa autorovi podarilo to, čo proklamuje v úvode – nachádzať recipročné väzby medzi arci- a pop- textami, teda od minulosti k súčasnosti i naopak. Presvedčivo ukazuje, že texty a príbehy z minulosti obohacujú, ale aj komplikujú súčasnú interpretáciu súčasných umeleckých diel. Na druhej strane ukazuje, že umelci mnohokrát cieľavedome utvárajú vo svojich textoch mnoho odkazov na minulosť, takže sa komplikuje aj interpretácia diel z minulosti.

Prínos a výsledky práce

Prvým hlavným prínosom práce sú podľa mňa konfrontácie populárnej kultúry s „arcitextami“. Niekedy sú triviálne a príliš známe (stvorenie umelého človeka, homunkula či Frankenstein – a stvorenie Adama), iné pôsobia ako nové pohľady na pop- aj na arci- (napr. femme fatale a Jessica Rabbit). Aj tie triviálne konfrontácie však v tomto kontexte prestávajú byť triviálnymi, lebo v podaní M. Boszoráda sa aj notoricky známe a schematické figúry či témy z minulosti znova oživujú v kontexte súčasných kultúrnych produktov (tak som napr. cítil Boszorádovu interpretáciu Bergmanovej Smrti, pri ktorej konštatuje, že dnes žije v popkultúre samostatným životom).

Druhým hlavným prínosom práce je podľa mňa to, čo autor konštatuje v záverečnej „kritickej poznámke“ – fakt, že odmieta delenie umeleckých diel na hodnotnejšie a menej hodnotné podľa kritérií tradičné-populárne. V podtexte celej práce je nielen presvedčenie autora, ale aj dostatok dôkazov, že klasifikovať rôzne hodnoty umeleckých diel s pomocou podobných kritérií je nezmyselné.

Niekde mi však chýbali ďalšie, možno až príliš známe prirovnania z dávnejšej či z menej dávnej minulosti, napr. Mona Lisa ako femme fatale od romantikov podnes, starý Smrť u Terryho Pratchetta, či Stopárov sprievodca galaxiou. Škoda, že sa nevyskytol James Joyce alebo Laurence Sterne, lebo s pomocou Boszorádovej metódy by ich diela doplnili obraz súčasnej o popkultúre. Ulysses aj Tristram Shandy totiž stoja kdesi na pomedzí: Odkazujú na svojich dávnych predchodcov, teda na arci-, ale samé sa stali novými arci-, pretože podnecujú nové odkazy, dokonca aj odkazy na samé seba. Sú populárne, citované, žiadané a spochybňované rovnako ako iné produkty popkultúry – ale málokto ich skutočne číta, čiže vlastne nemôžu byť súčasťou popkultúry. Sú teda viac-menej „klasikami“.

S pomocou podobných diel stojacich na hranici arci- a pop- by sa tieto konfrontácie minulosti a prítomnosti stali ešte plastickejšími. Našťastie, M. Boszorád sa nezastavuje iba pri pramenných obrazoch a príbehoch (pri „arcitextoch“ z ďalekej minulosti), ale obrazy v populárnej kultúre konfrontuje s obrazmi a témami z veľmi rôznorodých kultúrno-historických kontextov.

Chýbala mi v texte jedna veľká téma. Autor sa k nej na viacerých miestach približuje, odkazuje na ňu, ale systematickejšie sa jej nevenuje. V rámci nadväznosti pop- na arci- by som privítal systematickejší pohľad na to, ako sa populárne texty a príbehy prevracajú do moderných mýtov, ako sa napr. prometeovský príbeh využíva v popkultúre na tvorbu mýtov o hrdinoch súčasného sveta, ako sa motívy apokalypsy vtierajú do dystopických príbehov až tak, že začínajú žiť vlastným životom ako mytologické témy, ako sa niektoré dokonca využívajú v politických zápasoch (napr. spôsob života „služobníčok“ z románu M. Atwoodovej ako motív využívaný počas protestov proti sprísňovaniu interrupčných zákonov; alebo motív konca sveta v roku 2012, čo autor krátko naznačil poslednej kapitole). Mnohé z motívov, o ktorých píše M. Boszorád, už dnes fungujú ako prejavy modernej mytológie a je možné ich konfrontovať s „klasickou“ mytológiou (umelý človek – umelá inteligencia, hrdinský kolektív a pod.).

Ešte mi v texte chýbala jedna téma dôležitá pre populárnu kultúru – humor. M. Boszorád je v celom texte veľmi vážny, čo je pochopiteľné, pretože skúma vážne medzikultúrne a medzi-historické súvislosti. Popkultúru si však nemožno predstaviť bez všade prítomného humoru, irónie, sarkazmu a iných, i veľmi cynických foriem humoru. Samozrejme nejde o to, aby M. Bszorád v habilitačnej práci vtipkoval, ale o to, aby zachytil tento dôležitý aspekt popkultúry. Krátko sa mihne pri odkaze na diela T. Pratchetta (ktoré sú takmer etalónom popkultúrneho humoru), ale to je málo. Mnohé diela a témy by sa pritom

veľmi dobre hodili do textu. Spomeniem len prvé, čo mi napadne – paródiu na hrdinský kolektív v partii detí v seriáli South Park, alebo sarkazmus v komiksoch Red Meat.

Nie celkom som pochopil odkaz na Nitriansku školu 2.0. Je fakt, že autor korektne charakterizuje premeny v zameraní a v práci tohto pracoviska, ukazuje, že jasne vníma možnosti a prínosy jednotlivých etáp v jeho vývoji. V texte sa však k metodológii Nitrianskej školy v podstate explicitne nevracia. Na základe názvu práce a jej úvodu som očakával, že sa pri interpretáciách jednotlivých arci- a pop- fenoménov vyskytnú metodologické meta-reflexie o tom, ako sa v podobných interpretáciách odráža metodológia Nitrianskej školy. Bol by to vhodný vklad do ďalšieho vývoja tohto pracoviska.

Ale treba uznať, že princíp „estetiky obrátenej k životu“ (teda k živej a žitej popkultúre) autor naplno uplatňuje. Práca je kvalitnou ukážkou, ako sa dá metodológia Nitrianskej školy použiť na analýzy a interpretácie popkultúry v konfrontácii s „klasickými“ dielami. Za najlepšie kapitoly považujem kapitoly Smrť a Apokalypsa, kde vnímam aj ďalekosiahlejšie snahy o akúsi typologizáciu. Zvlášť oceňujem, že v celej práci sa autor snaží urobiť to, čo explicitne pomenoval v kapitole Umelý človek – kontakty arci- a pop- môžu prebiehať na vonkajšej rovine, v podobnosti tém, postáv, príbehov; ale aj vo vnútri, v hodnotách, vo vyústení príbehov, vo významoch tém a pod. Toto odlišenie sa mu darí v celej práci a považujem to za kľúč k jeho vnímaniu arci- a pop- textov.

V texte mi nesedia niektoré detaily:

V paragrafoch č. 1 pri jednotlivých kapitolách autor podáva krátke definície tém, o ktorých kapitoly pojednávajú. Je veľmi ťažké pri takom obmedzenom počte slov vytvoriť zodpovedajúce vyjadrenie, čo sa ukázalo pri niektorých z nich. Bolo by vhodné lepšie premyslieť §1 v Hrdinskom kolektíve – autor ho vymedzuje len ako kolektív s určitým poslaním, ale chýba tam vymedzenie hrdinu. To sa síce nachádza v ďalšom texte kapitoly, ale autor charakterizuje hrdinu len ako individualistu, čo je zasa v protiklade s §1. Navyše tam chýba hodnotová výbava pozitívneho hrdinu bojujúceho za spravodlivosť a dobro, resp. hodnotová výbava negatívneho hrdinu ničiaceho svet. V Polobohu/superhrdinovi sa vymedzenie v §1 týka len poloboha, hoci sú to dve odlišné postavy. Superhrdina typu Supermana sa vyznačuje ešte aj istými morálnymi vlastnosťami, istou hodnotovou výbavou, ktorá ho približuje k prometeovskej postave. V Prometeovskom príbehu chýbajú kvality Prometea ako nositeľa pokroku, ako toho, čo preráža nové cesty. Objaví sa to až v ďalšom texte, ale tam to už čitateľ musí hľadať, zatiaľ čo §1 má ambíciu byť presným vyjadrením.

Nemám istotu, či Helena z Trójskej vojny je skutočnou femme fatale. Bola síce osudovou ženou (pre Grékov u Homéra až apokalypticky osudovou), ale určite nie „temnou“, ako autor správne vymedzuje femme fatale.

Formálna stránka práce

Predložená práca je formálne spracovaná precízne vrátane takých samozrejmostí, ako sú odkazy na zdroje a pod. Trochu jej formálnu čistotu kazí opakujúca sa príliš komplikovaná štylizácia, niekedy možno hovoriť až o manieristickej štylizácii (napr. veta na str. 5: „...vnímame tu učinené zjednodušenie určujúcich koncepčno-metodologických kontextov ako ospravedlniteľné“; alebo veta na str. 101: toto inštrumentárium „exponuje vzájomné väzby medzi na jednej strane kultúrne zakladajúcim či definujúcim v kontexte minulosti [arcitexty/arcinaratívy] a kultúrne zakladajúcim či definujúcim v kontexte prítomnosti/súčasnosti [pop-texty/pop-naratívy]“). Vyskytujú sa hlavne v úvode a v závere práce, jazyk jednotlivých kapitol je priezračnejší, hoci ani v nich sa autor úplne nevyhol nadbytočným ozdobám pri formulovaní svojich myšlienok.

Záver

Práca spĺňa kritériá kladené na habilitačné práce. Odporúčam ju pripustiť k obhajobe a po úspešnom habilitačnom konaní odporúčam udeliť Mgr. Martinovi Boszorádovi, PhD. titul docent v odbore Estetika.

12. 12. 2021

Prof. PhDr. Erich Mistrík, CSc.